

ЛОБОДІНА

Зоряна Миколаївна
zoryanatyk@ukr.netк.е.н., доцент,
Тернопільський
національний економічний
університет

УДК 336.14

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО
МЕХАНІЗМУPRINCIPLES OF FORMATION AND FUNCTIONING OF BUDGET
MECHANISM

У статті аргументовано, що узгодженість методів, форм, інструментів та важелів реалізації бюджетної політики держави, характер, ступінь їх впливу на соціально-економічний розвиток та орієнтація на вирішення поставлених завдань забезпечуються завдяки дотриманню принципів, на яких ґрунтується дія бюджетного механізму держави. Запропоновано до принципів формування бюджетного механізму держави віднести принципи: відповідності, узгодженості, системності та комплексності, законності, мінімізації ризиків. У складі принципів функціонування бюджетного механізму держави рекомендовано виокремити загальні (дієвості, перманентності,

збалансованості, транспарентності, безумовності) та спеціальні принципи (еквівалентності, бюджетної достатності, обґрунтованості, плановості, адресності і цільового використання бюджетних коштів, ефективності витрачання бюджетних коштів та об'єктивної оцінки ефективності).

В статті аргументовано, що согласованность методов, форм, инструментов и рычагов реализации бюджетной политики государства, характер, степень их влияния на социально-экономическое развитие и ориентация на решение поставленных задач обеспечиваются благодаря соблюдению принципов, на которых основывается действие бюджетного механизма государства. Предложено к принципам формирования бюджетного механизма государства отнести принципы: соответствия, согласованности, системности и комплексности, законности, минимизации рисков. В составе принципов функционирования бюджетного механизма государства рекомендовано выделить общие (действенности, перманентности, сбалансированности, транспарентности, безусловности) и специальные принципы (эквивалентности, бюджетной достаточности, обоснованности, плановости, адресности и целевого использования бюджетных средств, эффективности расходования бюджетных средств и объективной оценки эффективности).

The article argues that the consistency of the methods, forms, tools and levers of the implementation of the state budget policy, the nature, extent of their impact on socio-economic development, and the orientation towards the solution of the tasks are ensured through observance of the principles on which the functioning of the state budget mechanism is based. The principles of the formation of the budget mechanism include the principles of: conformity, coherence, systemicity and complexity, legality, minimization of risks. The principles of the functioning of the budget mechanism include the general (principles of effectiveness, permanence, balance, transparency, unconditional) and special (principles of equivalence, budget adequacy, reasonableness, planning, targeting and targeted use of budget funds, efficiency of budget spending and objective assessment efficiency).

Ключові слова: бюджетний механізм, бюджетні кошти, механізм формування бюджетних коштів, механізм використання бюджетних коштів, принципи бюджетного механізму

Ключевые слова: бюджетный механизм, бюджетные средства, механизм формирования бюджетных средств, механизм использования бюджетных средств, принципы бюджетного механизма

Keywords: budget mechanism, budget funds, mechanism of budget funds formation, mechanism of budget funds spending, principles of budget mechanism

ВСТУП

Ефективність бюджетної політики як імперативної доміанти системи державного регулювання соціально-економічного розвитку залежить від дотримання в практичній діяльності науково-обґрунтованих принципів при виборі методів, форм, інструментів та важелів бюджетного механізму держави.

При цьому бюджетний механізм в управлінні бюджетом є засобом впливу органів державної влади та місцевого самоврядування на бюджетні відносини.

Необхідність вирішення таких завдань державної політики як поступовий перехід від споживчої до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, активізація інвестиційної діяльності, покращення бізнес клімату, переорієнтація виробничого потен-

ціалу на створення конкурентоспроможних промислових та аграрних виробництв, подолання технічного відставання, проведення політики просування продукції українських виробників на зовнішніх ринках, розвиток людського капіталу шляхом посилення соціальної спрямованості бюджету, збільшення споживчого попиту тощо вимагає перегляду принципів формування та функціонування бюджетного механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед вагомих наукових досліджень, в яких розглядалися проблеми формування та функціонування бюджетного механізму, його ролі у регулюванні соціально-економічного розвитку країни, – праці Р. Барро, А. Вагнера, О. Василика, В. Дем'янишина, І. Запатріної, О. Кириленко, А. Крисоватого, М. Крупки, Л. Лисяк, І. Луїної, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, О. Романенко, Н. Савчук, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших. Здебільшого науковці акцентують увагу на практичних питаннях, у той же час розробці концептуальних підходів до структуризації бюджетного механізму, дослідженню принципів його формування та функціонування приділяється недостатня увага, що має негативні наслідки для фінансової науки й практики. Необхідність розв'язання окреслених проблем обумовило вибір теми дослідження та її актуальність.

МЕТА РОБОТИ полягає у науковому обґрунтуванні принципів формування і функціонування бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення світової економічної та фінансової наук, наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з питань державних фінансів та регулювання бюджетних відносин. При проведенні дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання та системний підхід до вивчення бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вплив бюджетного механізму на соціально-економічний розвиток держави має кількісний та якісний вимір. Кількісна визначеність, яка є первинною основою функціонування бюджетного механізму, на думку В. Опаріна, виявляється в сумі бюджетних коштів, що виділяються для досягнення тих чи інших цілей [10, с. 55]. Безумовно, забезпечення соціально-економічного розвитку неможливе без витрат бюджетних ресурсів, однак факт їх витрачання ще не можна вважати запорукою успішного вирішення окреслених державою завдань бюджетної політики. Відтак, не можна не погодитись із О. Рожком відносно того, що якісно вплив бюджетного механізму визначається способами формування та використання бюджетних ресурсів, ... формами їх руху [13, с. 171].

Узгодженість методів, форм, інструментів та важелів реалізації бюджетної політики держави, характер, ступінь їх впливу на соціально-економічний розвиток та орієнтація на вирішення поставлених зав-

дань забезпечуються завдяки реалізації принципів, на яких ґрунтується дія бюджетного механізму держави.

В сучасній економічній літературі не сформульовано єдиних підходів до трактування принципів функціонування бюджетного механізму держави, оскільки зазначені питання науковці розглядають, виходячи із обраних об'єктів власних наукових досліджень.

Під принципами доцільно розуміти «... основні, вихідні положення теорії, основні правила діяльності; встановлені, загальноприйняті, поширені правила господарських дій і властивостей економічних процесів» [8, с. 76].

Поряд із цим погоджуємося із професором В. Андрущенко, що поняття «принцип» має відповідати високим вимогам з боку форми і змісту. Ці вимоги такі: принцип має бути внутрішньо несуперечливим; нести в собі ознаки обов'язковості; відображати ясність і повноту змісту більш лаконічно; виражати оригінальну позицію автора принципу [1, с. 30].

Досліджуючи концептуальні підходи до сутності управління бюджетом, вітчизняний науковець В. Федосов переконаний, що ідеальна модель бюджетного менеджменту передбачає дотримання правил формування й виконання бюджету на основі загальноприйнятих принципів, які відповідають цінностям демократичної і правової держави, громадянського суспільства, ринкової економіки. До цих принципів, сформованих у процесі еволюції фінансової теорії та практики як фундаменту побудови бюджету й організації бюджетного процесу, належать повнота, єдність і періодичність бюджету, його реальність, прозорість і відкритість [5, с.20–21].

Професор В. Дем'янин доповнює та конкретизує класичні принципи управління бюджетом та вважає за доцільне їх поділяти на загальні і спеціальні.

До загальних принципів, на думку вченого, відносять такі, які відображають рівень використання в управлінні системи цінностей, властивих суспільству у цілому (домінування загальнолюдських цінностей над інтересами класів, націй, суспільних груп, окремих територій тощо; єдності особистих та суспільних інтересів; гуманізму; рівності юридичних і фізичних осіб перед законом; демократизму; законності; взаємної відповідальності держави, юридичних і фізичних осіб).

Спеціальні принципи управління бюджетом конкретизують загальні принципи; у концентрованому вигляді визначають основні параметри бюджетної стратегії і тактики; конкретизуються у законах, інших нормативно-правових актах, кодексах, свідомості фахівців і суспільства у цілому; є критеріями оцінки результатів управління, рівня професійної культури фахівців, основою їхнього професійного мислення; забезпечують результативний, ціннісно-орієнтаційний, інформаційний, психологічний вплив на соціально-економічні процеси, що відбуваються у суспільстві [4, с. 20–21].

В іншій своїй науковій праці В. Дем'янин отожднює принципи управління бюджетом із принципами бюджетної політики держави, акцентуючи увагу при цьому на тому, що принципам має бути властива

універсальність та абстрактність відображення закономірностей розвитку бюджетних відносин [6, с. 174].

На відміну від попередніх науковців, С. Булгакова до принципів бюджетної політики відносить: реалістичність; відповідальність держави за безумовне виконання взятих на себе зобов'язань; перетворення бюджету в дійовий інструмент політики фінансового оздоровлення економіки; перенесення акценту на збільшення доходів, але не за рахунок зростання податкового тягаря, а за рахунок більш рішучого здійснення заходів по легалізації підприємницької ініціативи; деталізація цілей бюджетної політики [17, с. 134–135].

У той же час, С. Булгакова ототожнює принципи реалізації бюджетної політики з принципами управління бюджетними коштами, виділяючи при цьому такі принципи: макроекономічна збалансованість галузей та територій; залежність від кінцевої мети; відповідність інтересам усіх членів суспільства; використання економічних законів; врахування внутрішніх і зовнішніх економічних умов на підставі реальних можливостей [17, с. 104].

Окремі із запропонованих принципів дійсно можна віднести як до принципів управління бюджетними коштами, так і до принципів реалізації бюджетної політики, однак деякі формулювання, на нашу думку, більше схожі на завдання (цілі) бюджетної політики держави.

Зважаючи на те, що за допомогою бюджетного механізму реалізується бюджетна політика, не можна погодитися з О. Тулай, яка зазначає, що ефективна бюджетна політика держави має ґрунтуватися на принципах наступництва, об'єктивності, узгодженості, обов'язковості, прозорості [16, с. 113–114]. Окремі з перелічених принципів є базовими у процесі вибору методів, форм, інструментів і важелів бюджетного механізму та забезпечення його функціонування відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку держави.

У наукових доробках таких вітчизняних вчених як Ю. Пасічник [11, с. 253] та І. Плужніков [9, с. 178–181] знаходимо ототожнення окремих принципів бюджетної політики із принципами функціонування бюджетної системи, наведеними у ст. 7 Бюджетного кодексу України: єдності бюджетної системи, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості [3].

Підсумовуючи результати розгляду наукових підходів вітчизняних економістів до формування принципів управління бюджетом, бюджетної політики, бюджетної системи, під принципами формування та функціонування бюджетного механізму держави вважаємо за доцільне розуміти такі основні засади, положення формування та функціонування бюджетного механізму, які є орієнтирами, вимогами до вибору, подальшого практичного застосування методів, форм, інструментів і важелів бюджетного механізму держави та відображають сутність бюджету.

До принципів формування бюджетного механізму держави пропонуємо віднести такі:

1) відповідність – вибір методів, форм, інструментів, важелів бюджетного механізму повинен здійснюватися із урахуванням моделі фінансових відносин (ринкова, адміністративно-командна) у суспільстві, рівня централізації ВВП та фази економічного циклу.

2) узгодженість – вибір елементів механізму реалізації бюджетної політики повинен враховувати вплив методів бюджетного механізму на організацію бюджетних відносин, його форм і інструментів – на напрям і форму руху бюджетних ресурсів та характер дії важелів зазначеного механізму з метою уникнення суперечливості їх взаємодії та забезпечувати підпорядкування елементів механізму реалізації тактичних заходів бюджетної політики стратегічним цілям бюджетної політики.

3) системність та комплексність – індикатором (критерієм) успішного формування бюджетного механізму держави є забезпечення взаємодії його елементів як цілісної системи, результатом якої має бути спрямованість бюджетної політики на економічне зростання та підвищення суспільного добробуту.

4) законність – вибір методів, форм, інструментів та важелів бюджетного механізму держави з метою подальшого практичного застосування має здійснюватися виключно на підставі нормативно-правових актів органів державної влади та місцевого самоврядування, які регламентують бюджетні відносини.

5) мінімізація ризиків – формування механізму реалізації бюджетної політики повинно відбуватися із урахуванням можливості зміни дії методів, форм, інструментів та важелів бюджетного механізму під впливом ендегенних та екзогенних ризикових чинників управління бюджетними коштами та передбачати систему превентивних заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків зазначеного впливу.

Враховуючи важливу роль фінансових ресурсів держави, сконцентрованих у державному та місцевих бюджетах, погоджуємося із Л. Сідельниковою, що формування і розподіл бюджетних ресурсів, призначених для виконання державою її функцій, є економічним підґрунтям існування кожної держави [14, с. 29]. Відтак, зважаючи на різноманіття бюджетних відносин, на які спрямовується вплив елементів бюджетного механізму у процесі управління бюджетом, та враховуючи напрями і форми руху бюджетних ресурсів, у бюджетному механізмі соціально-економічного розвитку держави вважаємо за доцільне виділити дві основні складові: механізм формування бюджетних коштів та механізм використання бюджетних коштів.

За допомогою методів, форм, інструментів та важелів механізму формування бюджетних коштів відбувається здійснення системи розподільчих і перерозподільчих процесів, формування централізованого фонду грошових коштів в обсягах, необхідних для виконання державою своїх функцій.

Основною складовою бюджетних коштів, сформованих у результаті розподілу і перерозподілу ВВП, а в окремих випадках і національного багатства, є доходи бюджету, тому у багатьох наукових працях знахо-

димо саме принципи формування доходів бюджету, а не бюджетних ресурсів загалом.

Вихідними принципами формування доходів бюджету, на думку В. Опаріна, є фіскальна й економічна ефективність та соціальна справедливість [5, с. 60].

Для раціональної побудови системи доходів бюджету В. Дем'янишин пропонує дотримуватися таких принципів формування доходів: політичного підходу та політичної доцільності; соціальної справедливості; рівнонапруженості; економічної ефективності; поєднання гнучкості і стабільності; демократичності; обов'язковості; відповідності доходів обсягам функцій та конституційних повноважень держави; поділу доходів на податкові, неподаткові, доходи від операцій з капіталом, цільові фонди, міжбюджетні трансферти; поділу доходів на власні, закріплені і регулюючі; єдності; повноти; реальності; наукової обґрунтованості; плановірності; системності; гласності; матеріальної зацікавленості; матеріальної відповідальності; бюджетного контролю [6, с. 71–72].

Досліджуючи засади формування доходів місцевих бюджетів у своєму науковому доробку, І. Луніна та О. Кириленко акцентують увагу на тому, що зазначений процес, в т.ч. і вирішення питання диверсифікації доходів, повинен базуватися на принципі еквівалентності (тобто отриманої вигоди від місцевих суспільних благ) [7, с. 21].

О. Сунцова також наполягає на пріоритетному використанні у демократичних державах принципу бюджетної еквівалентності, або принципу національної солідарності [15, с. 138].

У результаті практичного застосування елементів механізму використання бюджетних коштів забезпечується здійснення розподілу і використання централізованого фонду грошових коштів, тобто витрачаються поперечно акумульовані у бюджеті держави бюджетні ресурси відповідно до напрямів спрямування, передбачених у затверджених бюджетах. Зважаючи на те, що більшість бюджетних коштів використовується у формі здійснення видатків, значна увага науковцями приділяється саме принципам здійснення видатків бюджетів.

Так, зарубіжні вчені Н. Бакша, В. Гамукін, А. Свинцова до принципів використання коштів відносять принципи: пропорційності, безперервності, раціональності, соціальності, максимальності, адекватності та збалансованості [3, с. 285–291].

Л. Сафонова вважає, що фінансування видатків бюджету здійснюється на основі двох основних принципів: плановості та цільового характеру використання бюджетних коштів [5, с. 268.].

На думку економіста Міжнародного валютного фонду А. Премчанда, до основних принципів бюджетних видатків варто відносити принципи: обачності, врахування макроекономічного впливу, встановлення пріоритетів і щорічне коригування, правильності, економічне використання, адекватність системи надання послуг, перевірка забезпеченості ресурсами, зіставлення, своєчасності [12, с. 37].

Розглядаючи бюджетне фінансування як одну із найважливіших форм фінансування видатків бюджету та форму бюджетного механізму [6, с. 337], В. Дем'янишин до принципів бюджетного фінансування

відносить: безповоротність; безоплатність; безстроковість; плановість; цільовий характер; фінансування не під план, а в міру виконання планів по виробничих показниках, мережі, штатах і контингентах; ефективне використання коштів; фінансування у міру поступлення доходів; оптимальне поєднання усіх джерел фінансування; дотримання режиму економії; повнота; справедливість і неупередженість; публічність та прозорість; контрольованість.

Узагальнюючи наукові підходи вчених щодо принципів формування та використання централізованого фонду грошових коштів, пропонуємо, окрім принципів формування бюджетного механізму держави, виокремити загальні принципи його функціонування:

1) дієвість – результативність функціонування методів, форм, інструментів та важелів бюджетного механізму держави залежить від наявності стимулюючих чи стримуючих властивостей елементів механізму та можливостей їх практичної реалізації.

2) перманентність – зважаючи на те, що основним джерелом фінансового забезпечення функцій держави, які вона постійно здійснює, є бюджетні кошти, їх формування та використання повинно відбуватися у формі безперервного руху вхідних і вихідних фінансових потоків.

3) збалансованість – обсяг передбачених бюджетом видатків та інших витрат бюджетних коштів повинен відповідати обсягу доходів та інших надходжень бюджету із зовнішніх та внутрішніх джерел.

4) транспарентність – доступність для громадськості інформації про обсяг, види, джерела формування та напрямки витрачання бюджетних коштів їхніми розпорядниками та отримувачами на всіх стадіях бюджетного процесу.

5) безумовність – забезпечення обов'язкового виконання кредитних зобов'язань позичальників бюджетних коштів у формі бюджетних кредитів перед державою та боргових зобов'язань держави у формі державних позик перед кредиторамі.

Враховуючи складові бюджетного механізму держави, вважаємо за доцільне серед принципів функціонування бюджетного механізму держави виокремити і спеціальні принципи, які доцільно поділити на:

– принципи механізму формування бюджетних коштів:

1) еквівалентність – обсяг податкових надходжень як виду бюджетних ресурсів держави має відповідати величині податкового навантаження на платників податків.

2) бюджетна достатність – обсяг, склад та джерела формування бюджетних коштів визначаються з урахуванням: необхідності задоволення потреби органів державної влади та місцевого самоврядування у бюджетних ресурсах для виконання їх основного конституційного обов'язку – забезпечення прав і свобод людини; характерних ознак видів надходжень бюджетів різних рівнів, відмінностей між ними та витрат на адміністрування.

– принципи механізму використання бюджетних коштів:

1) обґрунтованість – обсяг, напрями та структура витрачання бюджетних коштів визначаються на

основі реалістичних показників та врахування чинників, які обумовлюють державні потреби та обсяг ресурсів для їх задоволення відповідно до пріоритетів розвитку суспільства, із використанням науково-обґрунтованих методик бюджетування.

2) плановість – використання бюджетних коштів здійснюється виключно відповідно до визначених у основному фінансовому плані держави – бюджеті обсягів та напрямів витрачання.

3) адресність і цільове використання бюджетних коштів – встановлення бюджетних асигнувань конкретним розпорядникам бюджетних коштів для взяття бюджетних зобов'язань і здійснення платежів повинно відбуватися виключно на цілі, визначені

бюджетними призначеннями відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку.

4) ефективне витрачання бюджетних коштів та об'єктивна оцінка ефективності – встановлення бюджетних асигнувань конкретним розпорядникам бюджетних коштів для взяття бюджетних зобов'язань і здійснення платежів повинно враховувати результати від витрачання бюджетних коштів (отримані на підставі об'єктивної оцінки бюджетних програм) і відбуватися виключно на цілі, визначені бюджетними призначеннями відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Склад принципів формування та функціонування бюджетного механізму наведено на рис. 1.

Рис. 1. Принципи формування та функціонування бюджетного механізму [складено автором]

Запропонований перелік наукових принципів буде підґрунтям для розробки концепції формування та функціонування бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави та за умови їх впровадження у практичну діяльність сприятиме підвищенню ефективності бюджетної політики.

ВИСНОВКИ

Ефективність бюджетної політики забезпечуються завдяки реалізації принципів, на яких ґрунтується дія бюджетного механізму держави.

До принципів формування бюджетного механізму держави запропоновано віднести принципи: відповідності, узгодженості, системності та комплексності, законності, мінімізації ризиків.

У складі принципів функціонування бюджетного механізму держави рекомендовано виокремити загальні (дієвості, перманентності, збалансованості, прозорості, безумовності) та спеціальні принципи. Враховуючи складові бюджетного механізму держави, аргументовано доцільність поділу спе-

ціальних принципів на принципи механізму формування бюджетних коштів (еквівалентності, бюджетної достатності) та принципи механізму використання бюджетних коштів (обґрунтованості, плановості, адресності і цільового використання бюджетних коштів, ефективності витрачання бюджетних коштів та об'єктивної оцінки ефективності).

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.Л. Принципи оподаткування та їх протипоставлення / В.Л. Андрущенко // Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії. – Сер. «Економіка, право». – 2011. – № 1(1). – С. 30–37.
2. Бакша Н.В. Аспекты бюджета: императивный, экономический, финансовый, налоговый, расходный, социальный / Н.В. Бакша, В.В. Гамукин, А.П. Свинцова. – М.: ИПО Профиздат, 2001. – 416 с.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

4. Бюджетний менеджмент: підручник / за ред. В.Г. Дем'янишина, Г.Б. Погрішук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 558 с.
5. Бюджетний менеджмент: підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
6. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія / В.Г. Дем'янишин – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
7. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / [Луніна І.О., Кириленко О.П., Лучка А.В. та ін.]; за ред. д.е.н. І.О. Луніної; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 320 с.
8. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С.В. Мочерний та ін.]. – К.: Видавничий центр «Академія». – Т. 3. – 2002. – 952 с.
9. Засади формування бюджетної політики держави: наук. монографія / [М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін, І.О. Плужніков та ін.]; за наук. редакцією д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка. – К.: НАУ, 2003. – 284 с.
10. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): навчальний посібник / В.М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
11. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монографія / Ю.В. Пасічник. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 642 с.
12. Премчанд А. Управление государственными расходами / А. Премчанд. – Вашингтон: МВФ, 1994. – 280 с.
13. Рожко О.Д. Державні фінанси України: детермінанти та пріоритети розвитку: монографія / Рожко О.Д. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. – 360 с.
14. Сідельникова Л.П. Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Лариса Петрівна Сідельникова. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 620 с.
15. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: навчальний посібник / Сунцова О.О. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.
16. Тулай О.І. Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність: монографія / О. Тулай. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 416 с.
17. Формування і функціонування бюджетної системи України: монографія / [С.О. Булгакова, О.Т. Колодій, Л.В. Єрмошенко та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Книга, 2003. – 344 с.